

Мустафоева Дурдона Асиловна,

“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти”
Миллий тадқиқот университети “Профессионал таълим” кафедраси мудири, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

ТАЛАБАЛАРДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

УЎК: 378.7.357

DOI: 10.34920/SO/VOL_2023_ISSUE_1_1

МУСТАФОЕВА Д.А. ТАЛАБАЛАРДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Мақолада олий таълим муассасаларида талабаларида танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришда касбий билимлар, кўникма ва малакаларини ошириш механизмларини ҳамда таълим жараёни сифатини оширишда янгича ёндашув, шунингдек таълим жараёнига инновациялар олиб кириш ҳақида маълумотлар келтирилган. Кластерлар ёрдамида таълимни модернизация қилиш бўйича олиб борилган изланишлар қайд этилган. Ўқув жараёнига кластерларни сингдиришда педагогик маҳоратни ошириш, таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш орқали ҳамкорлик муҳитини шакллантириш, талабаларнинг фикрларини рағбатлантириш, кўникмаларини ривожлантириш тўғрисида фикр юритилади.

Таянч сўз ва иборалар: стратегия, интеграция, кўникма, кластер, амалиёт, усул, педагогик техника.

МУСТАФОЕВА Д.А. МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ

В статье представлена информация о механизмах совершенствования профессиональных знаний, навыков и умений по развитию навыков критического мышления у студентов высших учебных заведений, а также о новом подходе к повышению качества образовательного процесса, внедрению инноваций в образовательный процесс. Дана характеристика исследования, проведенного с помощью кластера. Высказаны суждения о формировании атмосферы сотрудничества, стимулировании мышления учащихся, о развитии навыков путем повышения педагогического мастерства при внедрении кластеров в образовательный процесс, обеспечения интеграции образования, науки и производства.

Ключевые слова и понятия: стратегия, интеграция, навык, кластер, практика, метод, педагогическая техника.

MUSTAFOEVA D.A. METHODS OF DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS IN STUDENTS

The article presents information about the mechanisms of improving professional knowledge, skills and abilities to develop critical thinking skills among students of higher educational institutions, as well as a new approach to improving the quality of the educational process, introducing innovations in the educational process. The research conducted in the cluster is registered. formation of an atmosphere of cooperation by improving pedagogical skills in the implementation of clusters in the educational process, ensuring the integration of education, science and production. the idea of developing the skills of stimulating students' thinking is expressed.

Key words and concepts: strategy, integration, skills, cluster, practice, method, pedagogical technique

Кириш. Ўзбекистон олий таълим тизими ислоҳ қилишнинг ҳозирги босқичида модернизация стратегияси ва тактикаси таълим сифатини оширишга, талабаларни танқидий фикрлашга, шунингдек, таълимнинг очиқлигини яратишга қаратилган.

Шунингдек, таълим муассасалари ўқитувчилар ва мутахассисларни (шу жумладан, хориж мутахассислари) жалб қилишлари, хориж тажрибаларини таълим тизими татбиқ қилиш, улар билан ўқув ва илмий материалларни айирбошлаш каби таълим инновациялари амалга оширилмоқда. Бундан ташқари, республикамизнинг кўпгина университетлари ўз-ўзини молиялаштиришлари учун тақдим этилган барча ваколат ва ҳуқуқларга эга бўлдилар.

Дунёда таълимнинг инновацион ривожланишнинг глобал вазибаларидан бири педагог кадрларда касбий компетентликни шакллантиришдир. ЮНЕСКО¹ катталар таълимини XXI асрда "эшикларни очувчи калит" деб эътироф этди. Халқаро педагогик тажрибаларга кўра катталар таълимини амалга оширишда инновацияларни таълим жараёнига татбиқ этиш, андрагогик таълим тамойилларини илмий асослаб бериш борасида кўплаб тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Мавзунинг долзарблиги. Олий таълим муассасаларида талабаларида танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришда касбий билимлар, кўникма ва малакаларини ошириш механизмларини ҳамда таълим жараёни сифатини оширишда янгича ёнда-

шув, шунингдек, таълим жараёнига инновациялар олиб кириш давр талабига айланган. Ўқув жараёнига кластерларни сингдиришда педагогик маҳоратни ошириш, таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш орқали ҳамкорлик муҳитини шакллантириш. талабаларнинг фикрларини рағбатлантириш кўникмаларини ривожлантириш долзарб ҳисобланади.

Мавзу бўйича илмий изланишларнинг қисқача таҳлили. Ўтказилган илмий изланишлар ва тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, таълим тизимини модернизация қилиш ва ўқитувчиларнинг касбий ва педагогик компетенцияларни шакллантириш муаммолари, замонавий таълимни ривожлантириш жараёни ва тенденциялари муаммолари Р.Х.Джураев², О.А.Қўйсинов³, А.Л.Андреев⁴, D.Bartram⁵, F.Barron⁶ ва бошқа олимларнинг ишларида батафсил ёритилган.

Америка кластерлари назарияси ва кластер сиёсати ҳозирда энг кўп амалиётга синг-

² Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования. Автореф. Дисс. док. пед. наук. – Т.: 1995. – С. 43.

³ Қўйсинов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Пед.фан.номзод.дисс. автореф. Т.:2019. -15 б.

⁴ Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика. – 2005. - № 4. – С.19-26

⁵ D.Bartram The Great Eight Competencies: A Criterion-Centric Approach to Validation. Article in Journal of Applied Psychology 90(6):1185-203. November 2005.

⁶ Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality // Ann. Rev. of Psychol. -1981. -Vol. 32.. P. 439-476.

¹ Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. Гамбург. - 2011. URL: unesco.org/publications/3214694.

дирилганлиги ҳаммага маълум. Британиянинг рақобатбардошликни оширишга ёндашуви ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар ўртасида қиймат занжирлари ва маҳаллий кластерларни ривожлантиришга катта эътибор беради.

Республикамиз олимлари томонидан фаолият назарияси ва ўқув кластерларининг педагогик дизайни масалаларига катта эътибор берилган. Хусусан, ҳамкорликнинг инновацион шакли сифатида педагогик таълим, мактабгача таълим кластери турли таълим ташкилотларининг тизимли бирлашмаси сифатида С.Ш.Мирзиёева¹нинг илмий ишида, шунингдек, илмий муассасаларнинг инновацион фаолиятини ривожлантириш масалалари С.Й.Ахмадалиев²нинг илмий ишида кўриб чиқилган бўлиб, уларнинг аксариятида мустақил фикрлаш ҳамда таълим олувчиларнинг интеллектуал ривожланишига қаратилган.

Кластер тайёрлаш педагогикада нисбатан янги йўналиш бўлиб, уни қуйидагиларга киритиш ўқув жараёни педагогик шароитларни аниқлашни талаб қилади. Университетнинг кластердаги роли инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш, илмий-тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш муассасалари билан амалий ҳамкорлик қилиш ҳамда ўз эҳтиёжларига мувофиқ ўз илмий ва ўқув базасида мутахассисни шакллантиришда иштирок этиш имкониятига эга бўлади.

Мақоланинг илмий янгилigi шундан иборатки, касбий компетентликни ривожлантириш индивидуал тажрибани ривожлантириш, доимий ривожланиш ва ўзини такомиллаштиришни ўз ичига олган касбий тажрибани тўплашга олиб келадиган профессионал тажрибани ўзлаштириш ва модернизациялаш орқали касбий компетенция ривожлантириш мумкинлиги очиб берилган.

Замонавий таълим тизимида талабалар ўртасида мустақил фикрлашни шаклланти-

ришга эътибор берилган. Танқидий фикрлаш - бу ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланишини рағбатлантирадиган педагогик технология ҳисобланади. Кластер эса шундай усуллардан (техникаларидан) биридир.

Тадқиқотнинг мақсади олий таълим муассасалари талабаларида танқидий фикрлаш чегараларини кенгайтириш, таълим тизимида кластерли технологияларни жорий этиш бўйича манбалар билан таништириш ҳамда таклифлар бериш.

Тадқиқотнинг объекти – олий таълим муассасалари талабаларда танқидий фикрлаш бўйича таълим жараёни.

Тадқиқотда - индивидуал ёндашув, тизимлилик ва қиёсий таҳлилий манбалардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг эмпирик манбасини назарий (таҳлилий-синтетик, қиёсий-таққослаш, аналогия), диагностик (сўровлар, тест ўтказиш, кузатиш, лойиҳалаштирилган методикалар), педагогик эксперимент ҳамда анкета сўровномалари натижалари ташкил этади.

Асосий қисм. Таълим жараёнида кластерни қўллаш қуйидаги босқичларда амалга оширилиши мумкин.

Тушуниш (янги материални қабул қилиш) босқичида талабалар янги мавзу бўйича барча мавжуд билимларни ҳамда мавзу доирасидаги тахминларини ёзиб қайд этадилар. Бу талабаларнинг билиш фаоллигини рағбатлантириш, мавзуни ўрганишни бошлашдан олдин уларни янги мавзу бўйича ўйлашга, янги ғоя ва фикрларни юзага чиқаришга ундашга хизмат қилади.

Э.Ф.Зеер³ таълим жараёнига инновацион технологияларни жорий этиш ҳамда касбий таълим учун катта аҳамиятга эга бўлган бешта асосий компетенцияларни белгилайди:

– ижтимоий компетенция – масъулиятни ўз зиммасига олиш, ечимни биргаликда ишлаб чиқиш ва амалга оширишда қатнашиш, турли этник маданиятлар ва динларга нисбатан бағрикенглик, шахсий манфаатлар корхона ва жамият эҳтиёжларига мувофиқ келиши;

¹ С.Ш.Мирзиёева. Минтақавий ижтимоий-иқтисодий стратегияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш методологиясини такомиллаштириш. Иқт. фан. номзод. дисс. автореф. - М.: 2021. - 15 б.

² С.Й.Ахмадалиев Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини касбий-педагогик фаолиятга мослаштининг илмий-методик асослари.: Пед.фан.ном. ...дисс. – Т. – 187 б.

³ Зеер Э.Ф. Психолого-дидактические конструкты качество профессионального образования. // М.: "Образование и наука" журналы. 2002. №2. С. -14.

– турли тиллардаги оғзаки ва ёзма алоқа технологияларини, шу жумладан, компьютер дастурларини, Интернет орқали алоқани эгаллашни аниқлайдиган коммуникатив компетенция;

– ахборот технологияларига эгаликни ва ижтимоий маълумотларга танқидий муносабатни тавсифловчи ижтимоий-ахборот компетенция;

– махсус компетенция – касбий вазиятларни мустақил, ижодий бажаришга тайёрланганлик, ўзини ва ўз меҳнати натижаларини баҳолай олиш;

– когнитив компетенция – билим даражасини доимий равишда оширишга тайёрлик, шахсий салоҳиятни янгилаш ва амалга ошириш зарурати, мустақил равишда янги билим ва кўникмаларни эгаллаш қобилияти, ўз-ўзини ривожлантириш қобилияти.

Компетентлик – бу мутахассиснинг компетенцияларида намоён бўладиган унинг касбий муаммоларни ҳал қилиш қобилиятлиги ва тайёрлиги.

Ҳозирги вақтда профессионал таълим тизимини модернизация қилиш зарурати билан боғлиқ ҳолда олий таълим муассасаларида мутахассисларни тайёрлаш тизимини ривожлантиришга компетенцияларга асосланган ёндашув фаол ривожланмоқда, унинг асосий мақсади эса амалий йўналишни мустақамлашдир. Амалиётга йўналтирилган таълимнинг асосий мақсади эса замонавий жамиятда талаб қилинадиган – талабаларнинг билиш фаолияти, ижодий фаоллиги, мустақиллиги, ташаббусини ривожлантиришдир.

Компетенцияларга асосланган ёндашув зарур компетенцияларни эгаллашга қаратилган. Шу билан бирга, тажриба тўпلامасдан компетенцияларга эга бўлиш мумкин эмас, яъни, компетенция ва тажриба чамбарчас боғлиқдир¹. Олий касбий таълимда талабалар тажрибасининг алоҳида аҳамиятига урғу беради ва анъанавий триадани янги дидактик бирлик билан тўлдиришни таклиф қилади: “билим-кўникма-малака – фаолият тажрибаси”.

¹ Мустафоева Д.А. Ихтисослик фан ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси (PhD). – Т.: 2020. Б. -154

Таҳлил қилиш босқичида кластердан фойдаланиб янги ўқув материалнинг технологик харитасини тузишга имкон беради. Ушбу босқичда талабаларнинг олинган маълумотлар билан ишлашлари ташкил этилади, бунда берилган маълумотни ўқиш, ундан олинган фактларни таҳлил қилиш.

Акс эттириш (рефлексия) босқичида олинган билимлар ижодий фаолият натижасида қайта ишланади ва хулосалар чиқарилади. Бу босқичда кластер усули орқали олинган билимларни тизимлаштириш, уларни бўлимларга ажратиш каби функцияларини бажаради.

М.И.Лукьянова илмий изланишларида кластерни дарс давомида, умумий дарс стратегияси шаклида, унинг барча босқичларида ишлатиш мумкин, деб талқин этади. Шундай қилиб, энг бошида талабалар ўзларига тегишли барча маълумотларни ёзиб олишади, аста-секин дарс давомида схемага янги маълумотлар қўшилади. Уларни эса бошқа рангда тасвирлаш тавсия этилади. Ушбу услуб талабаларда тахмин ва башорат қилиш, маълумотларни тўлдириш ва уларни вазифасига кўра таҳлил қилиш ҳамда танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради².

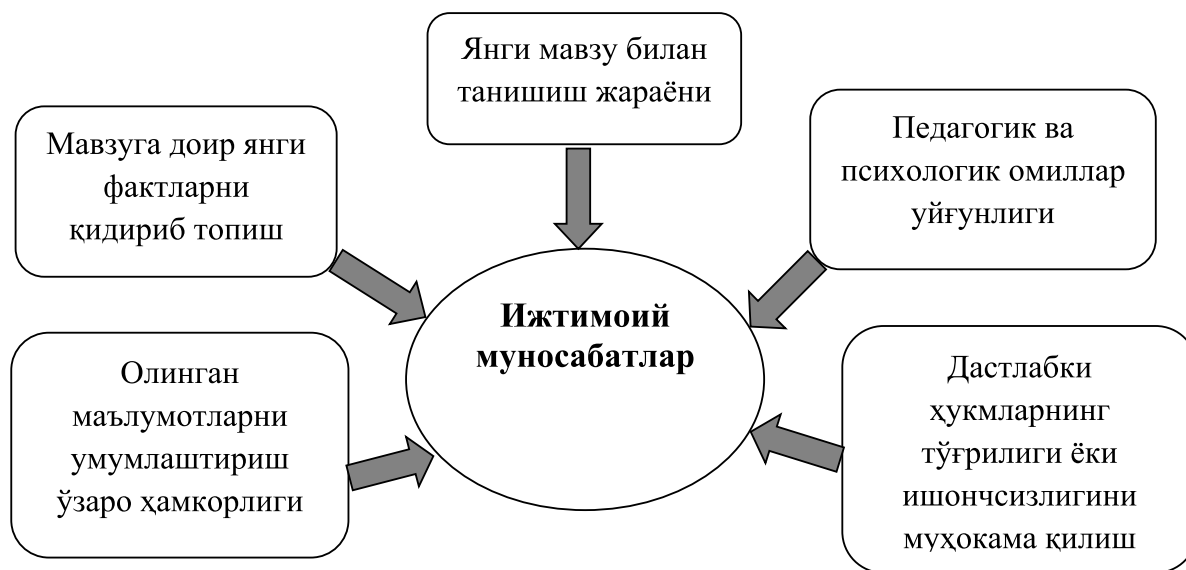
Кластер тузишнинг асосий тамойиллари. Кластер усулида асосий тушунча, фикр марказда жойлашган бўлиб, ён томонларда катта семантик бирликлар, яъни асосий мавзуга доир қўшимча маълумотлар, гипотезалар ва тахминлар кўрсатилган. Асосий тушунчага тўғри чизиқлар билан боғланган бўлиб, бу сўзлар, иборалар, ғоялар, фикрлар, фактлар, тасвирлар, ушбу мавзу билан боғлиқ ассоциацияларни ифодаловчи жумлалар ҳам бўлиши мумкин.

Асосий тушунчалар, маълумотлар атрофида мавзуни тўлиқ очиб берадиган ва мантиқий алоқаларни кенгайтирадиган аҳамиятсиз бўлса ҳам қўшимча фикрлар ёзилиши мумкин. Категорияларни конкретлаштира олиш, уларни ўрганилаётган материалдаги фикрлар ва фактлар ёрдамида асослаш муҳимдир.

Дарс машғулотида кластерни лойиҳалаш қоидалари дарсни ташкил этиш

² Лукьянова М.И. Кластерный подход в региональном образовании // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 11.

1-расм. Машғулотнинг тахминий кластер модели.

услугага қараб кўрсатилиши мумкин. Кластер ҳар бир талабалар учун индивидуал вазифани бажаришда доска ёки дафтардан фойдаланишлари мумкин бўлиб, кластерни тузишда рангли қалам, маркерлардан фойдаланиш тавсия этилади. Бу талабаларга баъзи бир аниқ фикрларни ажратиб кўрсатиш ва барча маълумотларни тизимлаштириш жараёнини соддалаштириб, умумий вазиятни аниқроқ таҳлил қилиш имконини беради.

Кластер яратиш бўйича тавсиялар. Кластер яратиш бўйича бир нечта тавсиялар мавжуд. Уни яратишда иш жараёнида нотўғри фикр ва натижалар тузатилиши ва тўлдирилиши мумкин. Талабалар барча ғоялар тугамагунча ишлашда давом этиб, тасаввур ва аниқ фактларга ишонган ҳолда аниқлик киритишлари мумкин. Кўп ғоялардан ёки аниқлик киритилиши лозим бўлган тахминлардан чўчиманг, улар таҳлил жараёнида тизимлаштирилади ва жойига тушади¹.

Кластер усулини қўллаш. Кластер усули деярли барча дарсларда, турли мавзуларни ўрганишда қўлланилиши мумкин.

Ушбу усулдан фойдаланганда иш шакли қуйидагича бўлиши мумкин: индивидуал, гуруҳли ва жамоавий. У қўйилган мақсад ва вазифаларга, ўқитувчи ва жамоанинг имкониятларига қараб белгиланади.

Масалан, қийин муаммоли вазиятларни таҳлил қилишда яқка тартибда иш олиб борилиши мумкин, бу ерда ҳар бир талаба ўзининг шахсий кластерини яратади. Янги билимлар пайдо бўлиши билан, қамраб олинган материални биргаликда муҳокама қилиш сифатида, шахсий чизмалар асосида ва дарсда олинган билимларни ҳисобга олган ҳолда, умумий график схема тузилади. Кластер аудиторияда ишни ташкил қилиш усули ва уй вазифаси сифатида ишлатилиши мумкин. Иккинчи ҳолда, талабалар уни тузишда бироз тажрибага эга бўлишлари муҳимдир.

Шундан сўнг материални тушунтирилади. Янги мавзу билан танишиш жараёнида (ёки ўқиш натижасига кўра) кластер схемаси янги фактлар билан тўлдирилади. Ўқитувчи уларни рангли бўр ёрдамида тугатади. Дарсинг натижаси олинган расмни таҳлил қилиш, дастлабки ҳукмларнинг тўғрилиги ёки ишончсизлигини муҳокама қилиш ва олинган маълумотларни умумлаштириш билан ниҳоясига етади (1-расмга қаранг)².

Мисол тариқасида биз «Ижтимоий муносабатлар» мавзусини ўрганишда ижтимоий фанлар дарсида кластер тузишни келтирамиз. Ишнинг бошида талабалар ушбу мавзу бўйича барча билимларини, тахминларини

¹ Мухаметшина Р.Ф. Кластерный подход в системе непрерывного гуманитарно-педагогического образования. URL: kpfu.ru/docs

² Волчок Т.И. Профессионально-образовательный кластер как форма социального партнерства в подготовке кадров // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 25. – С. 18–20. – URL: <http://ekconcept.ru/2017/770484.ht>

ва мулоҳазаларини билдирадлар. Масалан: оилавий муносабатлар, оиланинг раҳбари, шахсий муносабатлар, маҳалла ва ҳ.к. Ўқитувчи уларни доскага қайд этиб боради.

Талабаларнинг танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга асосланган динамик ўқув машқларини яратиш учун маълумотларни йиғиш усуллари қўлланилиши мумкин. Ҳозирда олий таълим муассасалари томонидан қўлланиладиган электрон таълим тизимларининг аксарияти модул бўйича материалларини нашр этиш ва уларга талабаларнинг ижодий ёндашувларига эришиш учун қўлланилаётган бўлса-да, ўқитувчиларни талабалар томонидан бажарилган барча ҳаракатларни диққат билан кузатиши ва баҳолаши мумкин бўлган зарур воситалар билан таъминлаш курс ва ўқув жараёнининг самарадорлигини баҳолаши натижа сифатида кўрилиши мумкин.

Кластердан фойдаланиш қуйидаги афзалликларга эга:

- янги ахборотлар ва маълумотларни катта миқдорда эгаллаш имконини беради;
- ўқув жараёнига барча гуруҳнинг барча аъзоларини жалб қилинади, улар бунга қизиқишади;
- талабалар фаол ва очиқ тарзда иштирок этадилар, чунки улар хато қилишдан, нотўғри ҳукм чиқаришдан қўрқмайдилар, яъни ҳар бир жавоб ўқитувчи томонидан қабул қилиниши шарт.

Ушбу фаолият жараёнида қуйидаги кўникмалар шаклланади ва ривожланади:

- савол бериш қобилияти;
- асосий фикрларни таъкидлашда ишончга таяниш;
- сабаб-оқибат муносабатларини ўрнатиш ва хулосалар чиқариш;
- муаммони бир бутун сифатида тушуниб, маълумотлардан умумийга айлантириш;
- таққослаш ва таҳлил қилиш;
- аналогларни топиш ва уларни таҳлил қилиш¹.

Хулосалар. Кластерни қабул қилиш тизимли фикрлашни ривожлантиради, талабаларни нафақат ўқув материални, балки уларнинг баҳоларини ҳам тизимлаштиришга ўргатади, кузатишлар, тажриба ва янги билимлар асосида шаклланган ўз фикрларини ривожлантириш ва ифода этишга ўргатади, бир вақтнинг ўзида бир нечта позицияларни кўриб чиқиш кўникмаларини ривожлантиради, ахборотни ижодий қайта ишлаш қобилиятини шакллантиради.

Кластер усулидан фойдаланган ҳолда дарслар талабаларга ўзларини ифода этишларида, масалага ижодий ёндашувларида, фикрларини аниқ ифода этишда, ижодий фаолият эркинлигини яратиш имкониятларини беради. Умуман олганда, таълим жараёнида қўлланиладиган ноанъанавий технологиялар талабаларнинг мотивациясини оширади, ҳамкорлик муҳитини шакллантиради ва уларда ўз-ўзини ҳурмат қилиш, бошқа шахсларни эшитиш, уларнинг фикрларини рағбатлантириш кўникмаларини ривожлантиради, уларга ижодий эркинлик ҳисини беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Структура ИКТ-компетентности учителей. Рекомендации ЮНЕСКО. Гамбург. - 2011. URL: unesco.org/publications/3214694.
2. Джураев Р.Х. Организационно-педагогические основы интенсификации системы профессиональной подготовки в учебных заведениях профессионального образования. Автореф. Дисс. док. пед. наук. – Т.: 1995. – С. 43.
3. Қўйсинов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Пед.фан.номзод.дисс. автореф. Т.:2019. -15 б.
4. Андреев, А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа // Педагогика. – 2005. - № 4. – С.19-26

¹ Мустафоева Д. Аксиологический подход к развитию профессиональных компетенций // UzACADEMIA илимий-услубий журнал, SPECIAL ISSUE, APRIL 2022 PART – 1.

5. D.Bartram The Great Eight Competencies: A Criterion-Centric Approach to Validation. Article in Journal of Applied Psychology 90(6):1185-203. November 2005.
6. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality // Ann. Rev. of Psychol. -1981. -Vol. 32.. P. 439-476.
7. С.Ш.Мирзиёева «Минтақавий ижтимоий-иқтисодий стратегияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш методологиясини такомиллаштириш. иқт. фан.номзод.дисс. автореф. М.:2021. -15 б.
8. С.Й.Ахмадалиев Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини касбий-педагогик фаолиятга мослашишининг илмий-методик асослари.: Пед.фан.ном. ...дисс. – Т. – 187 б.
9. Зеер Э.Ф. Психолого-дидактические конструкты качество профессионального образования. // М.: "Образование и наука" журнал. 2002. №2. С. -14.
10. Мустафоева Д.А. Ихтисослик фан ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори диссертацияси (PhD). – Т.: 2020. Б. -154
11. Лукьянова М.И. Кластерный подход в региональном образовании // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 11.
12. Мухаметшина Р.Ф. Кластерный подход в системе непрерывного гуманитарно-педагогического образования. URL: krfu.ru/docs
13. Волчок Т. И. Профессионально-образовательный кластер как форма социального партнерства в подготовке кадров // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 25. – С. 18–20. – URL: <http://ekoncept.ru/2017/770484.ht>
14. Мустафоева Д., Аксиологический подход к развитию профессиональных компетенций // UzACADEMIA илмий-услубий журнал, SPECIAL ISSUE, APRIL 2022 PART – 1.